

KRŠĆANSKI POJAM TIJELA

Dr. Marijan JURČEVIĆ

Iako se kroz kršćansku vjeru provlači pojam tijela, ipak je vrlo teško nijansirati baš kršćanske specifičnosti o tijelu. Razlog je tome što se vjera uvijek prihvaćala i razumijevala preko konkretne kulture i prema tome preko određenog antropološkog shvaćanja. Pa i sama biblijska objava davana je i prenošena preko antropoloških shvaćanja dotičnog vremena, zato je vrlo teško iz Biblije izvesti izvanvremenske pojmove o ljudskom tijelu.

Kršćanstvo koje smo mi živjeli ovdje u Hrvatskoj predalo nam je dosta pesimističan pojam o tijelu, čak pomalo pomiješan s napašću dualizma. Osobe četrdesetih i naviše godina sjećaju se nekadašnjih nedjeljnih propovijedi, nekadašnjeg katehetskog učenja. Tijelo je postavljeno kao neprijatelj duše, suparnik duše. Cijela preokupiranost bila je usmjerena na *spasavanje duša*. Župa broji *X duša*. Zar ne bi bilo vrlo interesantno jednom ispitati sve izraze koji govore o vrijednostima duše u dijalektičkoj opoziciji prema tijelu? Očito, osjetilnost je smatrana mjestom grijeha i u njoj je gotovo sve graničilo sa smrtnim grijehom (što je značilo mogućnost vječne kazne): čini, dodiri, misli, želje. Samo snovi i njihove posljedice nisu se kvalificirali kao grijeh, ali samo u tom slučaju, ako nisu bili uzrokovani nekim mislima ili činom prijašnjeg budnog stanja. Ženidba je dopuštala *zabranjenu* želju, ali samo utoliko ukoliko su želje usmjeravane prema prokreaciji (rađanju), a ne u erotičkom smislu. Pa i sama bračna želja morala se opravdati jednim drugim dobrom. Takva je bila službena nasljeđena nauka, koja je preuzeta od Augustina i prenosila se sve do nazad nekoliko godina.

Duša bi morala trajno bdjeti nad tijelom, ne puštajući ga izvan granica dopuštene osjetilnosti nego ga stalno podlagati diktatu razuma. Tijelo je sluga duše. Tijelo je sredstvo pomoću kojeg se mogu postići zasluge, postovi, pokore i sve druge zasluge koje su se sticale patnjom tijela. Čak je ova praksa bila zabilježena u samostanskim pravilima.

Izgleda da je samo mortifikacija tijela imala u samoj sebi vrijednost: iskupljenje za sebe i druge, izvor milosti i spasa; nužan uvjet za studij i kontemplaciju. Bilo kakva imaginacija, osjetilna ili efektivna, makar disciplinirana, odvrćala je duh od potpune metafizičke koncentracije. Veza između filozofije i gospodarenja samim sobom već je uskrnula u antici. Za grčke filozofe, posebno za Platona i Plotina, filozofija

traži uzdignuće iznad tijela, koje je uzrok intelektualne i duhovne rastrenosti. Duša se na svojem putu do spoznaje i uzdignuća promatranja Istine mora osloboditi zatvora tijela, koje ju sputava da se vine prema svijetu ideja. Svi oni koji su prihvaćali filozofski način življenja i koji su se obratili filozofiji (radi se o istinskoj konverziji)¹ čuvali su čistoću, dijelili svoj posjed, prakticirali askezu, sve radi kontemplacije.

Tijelo smetnja — prema Platonu

U HORTENSIUS-u, nekoj vrsti duhovnog nagovora filozofima, Ciceron piše: »Treba li trčati za tjelesnim užicima, koje je Platon s dosta razloga i težine kvalificirao kao zamke i izvor svih zala? Sjetilne težnje su najjače i stoga najgori neprijatelj filozofije. Koji čovjek, utopljen u tjelesne užitke, najjače od svih, može fiksirati svoju pažnju, služiti se svojim razumom, ili misliti na nešto što biva« (pasus kojega je Augustin čitao u svojoj mladosti i kojega se sjeća cijelog svojeg života). Prema Platonu nitko ne može filozofirati, ako nije odvratio svoju dušu ne samo od seksualnih užitaka nego i od svih želja, emocija, radosti ili patnja koje dolaze iz tijela: »sve tjelesne želje bez izuzetka odbijaju svi oni koji se prihvaćaju filozofiranja... Gubitak domovinstva, siromaštvo, kod takvih ne stvaraju strah, kao kod tolikih prijatelja bogatstva... Oni se odriču od svake vrste užitka (Platon, Phédon, 82 c). Filozofska duša prema Platonu odbacuje bilo kakav užitak, želju, vlast... (Usp. Phédon 83,a,bc).

Znači, sve ono što dolazi od tijela, zapreka je čovjeku da se digne do izvora istine. Pa čak i kada se radi o moćima koje su instrumenti ljudske spoznaje, i tada se daje prednost »unutrašnjim očima duše«.

Obraćanje filozofiji — put koji spašava i izjednačuje dušu s božanskim svijetom od kojega ona i potječe — zahtjeva mnogo širu askezu negoli samo reguliranje seksualnosti kao takve. Treba cijelu osjetilnu domenu dresirati i disciplinirati. Potrebno je modelirati velike radosti i žalosti koje nisu duhovne; podložiti osjetilnost kontroli razuma ili će ona poslije sve okrenuti prema sebi; disciplinirati maštu, tu ludu logiju, koja dekoncentrira dušu na svojem duhovnom i vječnom putu prema vječnoj istini.

Kršćanska protuteža

Baš obratno od onoga što se vrlo često misli, kršćanstvo nije pronalazač askeze, osobito ne ovog prije spomenutog tipa. Kršćani IV i V stoljeća smatrani su kao oni koji su se emancipirali i postali neovisni od gnostičkog i rigoroznog pokreta, osobito vis à vis maniheizma i pitanja ženidbe. Kršćani su bili u opoziciji prema svakom moralnom rigorizmu. Brane ženidbu i ne vide u njoj ništa zlo. Ne uzimaju je kao lijek zlim željama. Sveti Pavao jasno kaže, da je ženidba velika tajna koja predstavlja jedinstvo Krista i Crkve (Ef 5,32), a s obzirom na hranu on ponavlja Kristovu nauku (Ne čini čovjeka nečistim ono što ulazi u usta,

¹ Usp. A. D. NOCK, Conversion, ch. XI, Conversion to Philosophy, p. 164—169, Oxford Paperbacks 1961.

nego ono što izlazi iz usta, i to čini čovjeka nečistim /Mt 15,18/), kako to vrlo jasno opisuje Poslanica Kološanima radi sačuvanja kršćana od ropstva propisa koji su dolazili od filozofije i židovske tradicije: »Prema tome, neka vas nitko ne osuđuje zbog jela ili pića, ili zbog godišnjih blagdana, ili mlađaka, ili subota . . .« Ne uzmi, Ne kušaj. Ne takni. Te su sve stvari određene da uporabom nestanu. *To su zapovijedi i nauke ljudske.* Ti propisi, istina, imaju neku prividnu mudrost u samovoljnom bogoštvlju, krivom štovanju i trapljenju tijela, ali nemaju nikakve vrijednosti da budu dovoljne zemaljskom čovjeku« (2,8,16 sl.)

Na drugom mjestu sv. Pavao kaže: »Kada bih na hranu siromasima utrošio sve svoje imanje, kada bih tijelo svoje predao da se sažeže, a ljubavi ne bi imao, ništa mi ne bi koristilo«. (1 Kor 13,3). S druge strane, kršćanska dogma o Utjelovljenju Boga i Uskrsnuću tijela pridonijele su korigiranju platonske antropologije. Preko tijela se čovjek očituje u povijesti i s tijelom je usmjeren svojem totalnom usponu — uskrsnuću. Evandjelje nam prikazuje Isusa kao potpunog čovjeka s vrhunskom osjećajnošću. Imao je prijatelje: Lazara, Martu i Mariju, kojima je navraćao prije Maslinske gore — bez sumnje je htio izmijeniti misli i osjećaje. Dobro je poznato da je Ivana više volio nego druge učenike: onaj koga je ljubio Isus. Njegov postupak prema ženama bio je u svakom slučaju skandalozan za postojeće sociološko i religijsko gledanje. Sami su njegovi učenici bili iznenađeni kada su ga vidjeli gdje kod zdenca bratski razgovora sa Samarićankom, koja je promijenila sedam muževa. Zbunjujuće djeluje Isusova pažnja prema ženi uhvaćenoj u preljubu. Pred njega je dovedena od čuvara morala, zakonodavaca i farizeja kako bi ga iskušali u nauci, jer je Mojsijev zakon naređivao da se takve kamenuje. Poznat je Kristov postupak: Isus počne nešto pisati po pijesku i baci svoj duboki pogled na prisutne te im reče: »Tko je od vas bez grijeha neka prvi baci na nju kamen«. Jedan za drugim su se povlačili »počevši od najstarijih«. Kakvo je njegovo reagiranje u slučaju Marije Magdalene, javne grešnice? Isus ide još dalje u svome nekomformizmu s dosadašnjim stavom, pa kaže da će grešnice prije ući u kraljevsko nebesko negoli svi *hipokritski* čuvari morala i ortodoksnosti (usp. Lk 16,14—15; 7, 31—48). Iako je Utjelovljenje i Uskrsnuće tijela korigiralo platonističku antropologiju, ipak se mora priznati da je gnosticizam imao svog utjecaja na kršćanski pojam tijela. Gnostički utjecaj se prenio i očitovao osobito preko monaha s jedne strane, i preko augustinske teologije s druge strane.

Od stvaranja monaštva do danas

Kod Kasijana (V st.), oca zapadnog redovništva, nalazimo razrađenu monašku askezu. Vidno se vidi utjecaj, ako ne i kopija, gnostičke prakse. Nije nam moguće ulaziti u detalje njegovih spisa, ali grubo rečeno, njegovu askezu karakterizira zahtjev da se tijelo potpuno podčini, jer bez toga je nemoguće ostvariti potpunu kontemplaciju i potpuno ujedinjenje duše s Bogom. U svojoj konferenciji *O duhovnoj nauci* (XIV konferencija), Kasijan navodi dva znanja: *praktično znanje*, koje se sastoji u tome da se iščupaju sve mane i prakticiraju kreposti, i drugo *teorijsko znanje*,² koje se sastoji u razumijevanju božanskih stvarnosti skrivenih

² Općenito se radi o teoriji grčkih otaca.

u Svetom Pismu. Netko može doći do prvog (praktičnog znanja) bez drugog (teorijskog znanja), ali ni u kojem slučaju ne može se doći do drugog (teorijskog) bez prvog (praktičnog) znanja, a to znači bez *čistoće srca*, što se postiže postovima, odricanjima, naporima i bdijenjima, radom i samoćom, odbacivanjem svih osjetljivih užitaka, odricanjem od obitelji, prijatelja, domovine, itd. »Ako želite postaviti tabernakul duhovnog znanja u svoje srce, očistite se od svih mana, svucite sa sebe sve brige prisutnog vijeka. Nemoguće je duši okupiranoj brigama ovoga svijeta zaslužiti dar znanja...« (XIV Conf., Sources chrétiennes, 54, p. 193).

Malo dalje isti autor nabroja razne vrste bluda koje monah mora izbjegavati; kao prvo, jasna stvar, navodi se »ne dati se zatvoriti pohotnim požudama tijela«; međutim postoje i duhovne bludnosti od kojih se treba čuvati: idololatrija, poganska supersticija, astrologija, hereze, i na koncu najsuptilnija od svih jest »bulažnjenje duha«. Ne kažem samo oslobođenje od svih pohotnih misli, nego i od svih beskorisnih, koje pomalo odalečuju od Boga... (ibid. str. 198). Ovi tekstovi, iako stari 15 stoljeća nisu bili tako daleko od nas pred nekih dvadesetak godina. Čitali su se redovnicima za vrijeme duhovnih vježbi. Sadržaj ovakve duhovnosti i antropologije postao je efikasan preko redovničkih institucija i pravila koja su bila na snazi sve do pred nazad nekoliko godina. Odijeljenje od svijeta, zatvoreni klastri, šutnja, *čedni pogledi*, oboreni pogledi, zabrana čitanja novina za vrijeme novicijata, zabrana slušanja radija, blagoslov starješine prije izlaska iz samostana i pri povratku (prije, valjda, kao protekcija i poslije kao egzorcizam?!)... itd. Čak je bilo određeno koliko se puta može primiti posjet, pa i svojih roditelja. Sve radi sačuvanja sabranosti i unutarnjeg mira (možda je Voltaire i imao pravo kada je rekao, redovnici žive bez ljubavi a umiru bez žalosti). Na sreću, starješine su uvijek bili tolerantniji i uvidavniji od zakona i regula.

Seksualnost i Augustinov pesimizam

Augustin, veliki mislilac 5. stoljeća, odigrao je vrlo značajnu ulogu u izgradnji teologije zapadne kršćanske duhovnosti. Preko njega je unijeta u kršćanstvo platonska i neoplatonska antropologija. Usprkos tome što je dosta evoluirao za vrijeme svoje duge pastirske karijere ipak se kod njega osjeća snažna prisutnost dualističkog pesimizma u kojemu je proveo desetak godina prije obraćenja na kršćanstvo. Da se o tome osvjedočimo, dovoljno je pogledati neka njegova stajališta prema seksualnosti i ženidbi.

Iako Augustin brani instituciju ženidbe od manihejaca, (svojih nekadašnjih sumišljenika), koji su naučavali da je ženidba iznašašće Zlog principa³, ipak naučava da je bračni čin negrešan samo kada je učinjen s nakanom prokreacije — rađanja. A kada je na pr. žena u drugom stanju ili kada se nalazi u neplodnoj fazi tada se seksualni odnosi *toleriraju*, ali samo radi toga da bračni partner ne bi počinio veći grijeh preljube. Interesantno je pročitati jedan Augustinov tekst, koliko radi same formulacije, toliko i radi sadržaja: »Ima nesuzdržljivih muževa koji čak ne pošteđuju svoje noseće žene. Dalje, sve ono što supružnici čine između

³ Za Manihejce, Eva je rođena od Sotone koji je u nju postavio zle venerične moći i bezgraničnu požudu.

sebe neumjereno, bestidno . . . nije pogreška ženidbe . . . Pa i ono što pokazuje slabost i neumjerenost ne treba odbijati jednoga od drugog, muža od žene i ženu od muža u slučaju kada nije prisutan cilj rađanja djece. Istina ovo ih zavodi da padnu, da budu zavedeni od Sotone u dubinu raspadljivosti, bilo radi neumjerenosti jednoga ili drugoga ili obaju. Kada bračni čin ima svrhu rađanja, nije nikakav grijeh; ali kada je zadovoljavanje požude i zalog vjernosti među njih dvoje, tada je samo laki grijeh. Međutim kada se radi o preljubu, tada je teški grijeh . . . » (Augustin, *Le bien du mariage*, VI, 6 B.A. 2, p. 34—36).

U svojem komentaru Geneze, Augustin raspravlja na dugo i široko o načinu rađanja kod prvih roditelja prije iskonskog grijeha. Poslije nego je izložio par hipoteza dolazi do zaključka o »bezgrešnom bračnom krevetu« bez ikakve seksualne požude te potpune podložnosti zakonu duše, kad naši praroditelji ne bi bili pogriješili, rađanje bi se odvijalo kao i svi drugi tjelesni pokreti, bez ikakve težine (Usp. *De Gen. ad litt.*, IX,10, CSEL 28/1, str. 279—280). Izgleda nekako, prema Augustinu, kao da je užitak bračnog čina nered naravi, zlo koje je s grijehom ušlo u čovječanstvo. Požuda je zakon tijela i ona je u opoziciji sa zakonom duha, o čemu govori sv. Pavao (Rim, 7,22—25), pa radi toga ona sačinjava iskonski grijeh koji je prešao na cijelo čovječanstvo (usp. *De peccatore, meritis et remissione*, I,29,57 PL 44,112). Čak i legalnim bračnim činom tijelo je prenosilac iskonskog grijeha. Prije iskonskog grijeha bračni se čin odvijao bez ikakve tjelesne požude — sine ulla molestia et quasi pruritu voluptatis (*De Gen. ad litt.* IX,10).

Potrebno je naglasiti da je Augustinova pastoralna praksa puno elastičnija i manje rigorozna od njegove teorije. Teorijski on kroz neoplatonističku filozofiju zamišlja ideal čovjeka. Za Plotina, Platonova učenika — treba da se ljudska duša izbavi od tjelesne ukočenosti i vremenitosti tijela; da što prije pobjegne od tijela i da se u kontemplaciji vine svojemu vječnom i nepromjenjivom Principu.

»Ab extra ad intra«

Augustin je na temelju platonizma razvio svoju teoriju spoznaje prema kojoj bi *ideje* dolazile od Boga rasvjetlitelja duha. Protivno od Aristotelova shvaćanja — koje je poslije 13. stoljeća prihvatio Toma Akvinski — prema kojem ljudski um dolazi do ideja iz osjetilnog svijeta i preko osjetila, Augustin naučava da se vječne i nepromjenjive istine (čak matematički zakoni i geometrijske definicije) ne mogu spoznati iz osjetilnog i promjenjivog svijeta, pa ni od same duše koja ima izrasne etape aktivnosti, nego samo od nepromjenjivog Autora svake istine. Osobito spoznaja božanskih tajna dar je Božji, koji se daje duši očišćenoj od požude i zemaljskih privezanosti.

Pročitajmo Augustinov tekst koji nam pokazuje Augustinovu intelektualnu mistiku: »Umjesto da se okrećeš prema vani (prema izvanjskim stvarima) vrati se u samoga sebe, u nutrinu čovjeka gdje se nalazi istina: i ako ne nađeš ništa nego svoju narav podložnu promjenama, vini se iznad samoga sebe. Ali u nadilaženju samoga sebe ne zaboravi da nadilaziš svoju dušu koja rezonira.« (*De vera religione*, 39,72). Tradicija je

sažela Augustinovo mišljenje u izreci: ab extra ad intra, ab intra ad supra.

Možda ovaj historijski prikaz kršćanskog stava prema tijelu izgleda nekome nepotreban, mislimo, međutim, da je nužan da bi se razumjelo naše zapadno naslijeđe koje je pomalo pesimističko. Daleko od toga da bi smo željeli kritizirati (trebalo bi posvetiti puno više pažnje pojedinim detaljima), ali se ono ne može složiti s današnjim poimanjem čovjeka, koje ni samo nije potpuno i koje će vjerojatno jednom biti kritizirano.

Pozitivno naslijeđe

Filozofska misao Platona i Plotina bila je, dobrim dijelom, reakcija na kult idolatrije tijela, mladog tijela, antičke Grčke. Koja ingenioznost da bi se zakamuflirala ljudska drama, umjesto da se skrene veća pozornost na kompletnog čovjeka. Tijelo je mjesto stvaranja, mjesto naših poraza, vrlo često i seksualnih neuspjeha; također mjesto gdje se najbolje osjeća razlika između naših želja i sposobnosti, naših snaga i ostvarenja, naše težnje za vječnošću i smrtno svršenosti.⁴ Mislilac bilo koje civilizacije nije mogao izbjeći ove probleme. Pokušaj tumačenja i davanja rješenja varira prema različitoj preokupaciji pojedine povijesne epohe. Ipak stalno ostaju prisutna ista pitanja: koja je sudbina čovjeka kuda je usmjerena njegova nada, neprihvatanje svoje izvjesne ograničenosti. Osoba se osjeća povrijeđena, ako olako živi i sebe shvaća u svijetu, pa i sama seksualnost izdvojena iz ljudske osobnosti otuđuje tada istu osobu. Čovjek odbija da postane obično potrošačko biće. To ga raskida u samom njegovu ljudskom zovu — doziva mu u pamet da ponovno promisli nad cijelim svojim bićem.

Sva ova zabrinutost provlači se kroz platonsku i kršćansku misao, iako je u nju dosta infiltrirano dualističko poimanje čovjeka. Čovjeka koji se neprestano nalazio pred idealima, ali je zaboravljao na sebe u svakodnevnom življenju. Malo se pitao o smislu svojega rada i svojega užitka, sve radi onostranosti.

Nova antropologija

Dualistička podjela tijela i duše izgleda da je danas umrla. Nova antropologija u čovjeku vidi samo jedno biće. Već je Toma Akvinski u 13. stoljeću napravio velik korak u jednotnom poimanju čovjeka govoreći riječnikom filozofije svojega vremena, kada tvrdi da je duša forma tijela. Toma nije razvio sve posljedice svoje antropološke tvrdnje. Koliko je meni poznato čak nije nitko ni od njegovih učenika. Ali fundamentalna poruka je bila ova: Ja sam moje tijelo, ja sam u svijetu po momemu tijelu. Moje tijelo nije omot ili posuda vječne stvarnosti, samo sredstvo preko kojega se ulazi u svijet, sredstvo preko kojega se zaslužuje nebo.⁵ Postajući tijelo, ja sam povijestan, ulazim u povijest, dinamizam, evoluciju. Postajući tjelesno ja sam *biće* sa drugim, komunikacija, osjećajnost, nježnost, žudnja, seksualnost . . . itd. Ja egzistiram u isto vrijeme u tijelu i u savjesti, u jednom dinamizmu misterioznog jedinstva. Tijelo objav-

⁴ Pjesnici su vrlo često povezivali želju, ljubav, smrt. Pa i Freud povezuje ljubav i smrt.
⁵ Usp. J. B. METZ, *Christliche Antropozentrik*, München, 1962.

ljuje i sadržava duh. Duh je potreban tijelu da ga očituje prisutnim, kao što jezik očituje misli. Sigurno je da postoji neadekvatnost kako u jednom tako i u drugom slučaju: jezik ne očituje adekvatno misli, tijelo ne oblikuje potpunost svijesti. Različitost adekvatnosti varira prema individualnoj različitosti i prema momentima postojanosti.

Ne treba misliti da ovakva antropologija pojednostavljuje stvari, naprotiv, potpuno naglašuje misterioznost ljudskog bića, dramatičnost fundamentalnog ambiguiteta ljudskog bića od svijesti i tijela. Po mom mišljenju, ne može se drugačije premostiti ovaj ambiguitet nego da tijelo po stane spiritualnije i spiritualno korporalnije. Bez sumnje u recipročnoj harmoničnosti, tako bi čovjek postigao individualnu i kolektivnu puninu.

U umjetnosti se osjeća otjelovljenje duha i oduhovljenje tijela. Maurice Bejar nešto slično kaže u svojem interview-u za *L'art sacré* (1,1969): Ples me je potpuno duhovno formirao. Svi oni koji su gledali ovaj balet mogli su zapaziti prožetost duha tijelom i tijela duhom — kako to želi cijela umjetnost ostvariti.

Utjelovljenje i uskrsnuće

Potpuno ujedinjenje duha i tijela! Želio bih se približiti tajni Utjelovljenja u ovom smislu: *Bog je postao čovjekom da bi čovjek, na neki način, postao Bogom*, ili kako reče Irenej: On je postao ono što smo mi da bi nas osposobio da postanemo ono što je On (*Adversus Haereses*, V, uvod).

Niti se može vidjeti niti se može razumjeti kako je ženidba između duha i tijela našla svoje potpuno završno ostvarenje u Kristovu uskrsnuću, kako je nastalo potpuno pomirenje tijela i svijesti. Apostol Pavao nam kaže da je Uskrsli Krist postao *pneumatikos*, to jest Duh Božji, Duh ljubavi i stvoritelj, baš naglašavajući stvarnost uskrslog Kristovog tijela.

Vjerovanje u uskrsnuće tijela zar kršćaninu ne znači potpuno spašenje i također *glorifikaciju* tijela, kao što se dogodilo s Kristom?

Gledajući kroz dinamizam kršćanske nade ništa nije radikalno zlo, niti u samom početku izgubljeno, usprkos postojanju grijeha. Tijelo nije nikakav zatvor (pa zar se jedino preko njega ne očituje duh?!) Nema seksualnih tabua, rigoroznih propisa, međutim postoji zahtjev ljubavi koja ide dotle da *daje svoj život za ono što voli*. Ljubav je najveći zahtjev i najveće oslobođenje unatoč ljudskoj kompleksnosti i mnogostrukosti.

Ovdje bi mogli paradoksalno ponoviti Augustinovu izreku: *Ljubi pa čini što hoćeš!*

Na koncu ovoga članka, koji nema druge pretenzije nego da baci nešto svjetla na važnost tijela za kršćanina, želim malo precizirati naslov: Kršćanski pojam tijela. Možda bi bilo bolje reći, nada prema potpunom čovjeku, jedinstvu tijela i svijesti, kroz ljubav. Potpuni čovjek će se ostvariti svojom ljubavlju kroz pojedinačna i kolektivna iskustva.